

NAZAR ESHONQUL ASARLARIDA DETALLARNING AHAMIYATI

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Pedagogika va ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti talabasi
Xursanova Maftuna Normurod qizi*

Annotatsiya: Nazar Eshonqul ijodida detallarning o'zni juda muhimdir. U voqealarni tasvirlashda nozik va aniq detallardan foydalanib asarlarni yanada jonli va hayotiy qiladi. Detallar orqali muallif obrazlarning ruhiy holatini, ularning ichki kechinmalarini, shuningdek, muhit va zamon ruhini ifodalashga erishadi. Bu esa o'quvchiga voqeani yanada yaqinroq his qilish imkonini beradi. Detallar yordamida Nazar Eshonqul voqealarini chuqurroq yoritib, ularning mazmun-mohiyatini ochib beradi. Shu tariqa, uning asarlarida detallarning roli faqat bezak uchun emas, balki hikoyaning asosiy ahamiyatli elementi sifatida namoyon bo'ladi. Detallar yordamida muallif hayotiy haqiqat va ichki kechinmalarni o'ziga xos tarzda aks ettiradi.

Kalit so'z: Detal, badiiy detal, predmet detal, peyzaj, his-tuyg'u, obraz, xarakter, qahramon, ichki kechinma

Annotation: In the works of Nazar Eshonqul, the use of detail plays a crucial role. By employing subtle and precise details in his descriptions, the author brings events to life with greater vividness and realism. Through these details, he effectively conveys the psychological states of his characters, their inner experiences, as well as the spirit of the environment and the era. This enables the reader to feel more intimately connected to the narrative. Nazar Eshonqul uses detail not merely as ornamentation, but as a key element of storytelling, revealing the deeper meaning and essence of events. In this way, the role of detail in his works is not decorative, but integral to the narrative. Through detail, the author uniquely reflects life's realities and the emotional depth of his characters.

Keywords: detail, artistic detail, object detail, landscape, emotion, image, character, protagonist, inner experience

Badiiy asarlarni mutolaa qilayotganda qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishda, yoinki, o'sha davr muhitini, xarakterlarning holatini atrof-muhit bilan uyg'un holda yoritishda, xarakatning asardagi o'rnini belgilashda detallarning o'zni muhim sanaladi. Detallar asosan asar voqealariga tub burilish yasashga xizmat qiladi.

Detal (fransuzcha detail- tafsilot, mayda-chuyda) degan ma'noni anglatadi. Asarlarda muayyan mazmun ifodalovchi, g'oyaviy-badiiy yuk tashuvchi tafsilotdir. Detal badiiy voqelikni yaratish vositasi, ashyosi bo'lib u tasvirlanayotgan narsa

hodisani konkretlashtiradi¹. Detallarning bir necha ko‘rinishlari mavjud bo‘lib ular: nutqiy detal, badiiy detal, peyzaj detali, ramziy detal, psixologik detal, predmet detali kabilarga bo‘linadi. Ulardan eng ko‘p uchraydigani badiiy va predmet detali sanaladi.

Badiiy detal esda qolarli, ifodali tafsilot bo‘lib, qahramon obrazini ochish, voqeaning tasvirini yaratishda ham muhim rol o‘ynaydi. Detal qo‘shimcha yashirin ma‘noga ega emas. U ramziy ma‘no anglatmaydi, balki xarakterning, voqealarning tasvirlanyotgan vaziyatning xususiyatini ko‘rsatib beradi. Detal lo‘nda, yorqin va obrazli predmet belgi bo‘lib, u tasvir obyektini kitobxonga aniq ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Misol uchun Abdulla Qahhorning “Dahshat” hikoyasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, asarda Olim dodxohning ayoliga “qayering qichiyapti” deb aytgan jumlasini badiiy detal sifatida olsak bo‘ladi. Bu so‘zlar orqali dodxohning qanchalar zulmkor ekanligini, ayollarini kaltaklashi haqida anglashimiz mumkin. Bundan tashqari o‘zbek adabiyotining nodir namunalari bo‘lgan Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar”, Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va Kunduz”, Oybekning “Qutlug‘ qon” romanlariga nazar soladigan bo‘lsak bu ijod namunalari predmet detal bo‘lgan zahar orqali asarlar realistik romanga aylangan. Chunonchi, zahardan so‘ng Kumushning o‘limi va Otabekning uydan chiqib ketishi, zahar tufayli Gulnorning o‘limi va otasining qotilligi yoki “Kecha va Kunduz” asarida bu detalning ishlatilishidan so‘ng Akbaralining o‘limi, Zebining ayanchli taqdiri-yu Razzoq So‘fining qotilligi shular jumlasidandir.

“O‘tkan kunlar” romanidagi Kumushning xoxlamaygina Otabekning yoniga kelgani va uni tanigach so‘zlagan “siz o‘shami?” degan jumlasini orqali uning Otabekka bo‘lgan butun sevgi-muhabbatini anglashimizga yordam beradi. Bu ham detal qo‘llashning mohirona bir ko‘rinishidir.

Badiiy asarlarda detalning ahamiyati haqida ko‘plab adabiyotshunos olimlar fikr bildirishgan. Izzat Sulton bu haqida shunday yozgan: “Har bir badiiy asar kishilarning yashash sharoiti, xarakteri, qahramonlarning psixologiyasi va ularning to‘xtovsiz o‘zgarib turishiga rivojiga aloqador sanoqsiz badiiy detallardan iboratdir”.

Bugungi yangi o‘zbek adabiyotining ijod namunalari ham detallardan chiyoqli tarzda foydalanadigan, asar mazmunini, qahramonlarning ruhiy holatini, asarda xarakterlarning o‘rnini belgilab berishda detallarni mahorat bilan qo‘llay oladigan ijodkorlar talaygina. Chunonchi ularning samarali ijod qilayotgani bu Nazar Eshonqul hisoblanadi. U asarlarida detallardan foydalanishda inson obrazini chizishda, qahramonlarning xarakterini yaratishda detallardan unumli foydalanadi. Misol uchun “Momoqo‘shiq” qissasiga diqqatimizni qaratadigan bo‘lsak, asar voqealari kuz oyida

¹ Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: Akademiya nashri, 2018. – 219 b.

bo'lsa-da, “chechaklar qaytadan bosh ko'taryapti, qizg'aldoqlar qir-adirlar uzra qiyqirib chopib yurishibdi... Bog'larda ishonch, xavotir, orzu daraxtlari gullayapti, bu o'lkada muhabbat qo'shig'i qaytdi”² kabi jumalari asar qahramoni bo'lgan Shamsi Saloh Muazzamning qo'shig'ini eshitgach his-tuyg'ulari qalbini larzaga solgandagi holatini ochib berishga xizmat qilgan. Aynan mana shu detal orqali yozuvchi atrof achinarli holatda bo'lsada qahramoning nigohida atrof-muhit ham qalb nolalari singari go'zallashganini tasvirlab bergan. Bundan tashqari asar so'ngidagi “Quyosh allaqachon botgan, oyoq ostida quruqshagan novdalar qars-qurs sinar, bog'da g'ubor hidi anqirdi. Bog'da va bog'ga tutash maysazorda qarg'alar to'da-to'da bo'lib izg'ib yurardi... u gujum tagidan o'tar ekan, bo'yniga nimadir chars etib tushdi va ko'ylagining ichiga sizib keta boshladi”³ kabi jumalar ham asar qahramonining Muazzamdan rad javobini olgandagi holatini ko'rsatib bergan. Bu jumalarning eng ahamiyatli o'rni shuki hali kuz tugamasdan qarg'alarning to'da-to'da bo'lib yurishi qahramon ichki olamini, niyatiga yeta olmagan qahramonning qalb g'uborlarini mukammal ochib bergan. Go'yoki uning qalbida vaqtidan oldin qish kirib kela boshlagan va u yurak xuddi qarg'alar kabi qora rangga burkangan. Bu asarda predmet detal hisoblangan Otaqulning Shamsi Salohga bergan maktubi ham asar mazmuniga tub burilish yasashga xizmat qilgan.

Bundan tashqari ijodkorning “Maymun yetaklagan odam” hikoyasidagi peyzaj detalga e'tibor qaratadigan bo'lsak, “ustun va romlari chirigan, umuman hovlidan chirkin va badbo'y hid kelardi” yoki “cholning hovlisi hashamatli ammo toshloq daraday huvillagan”⁴ kabi jumalar cholning nafaqat ichi bo'm-bo'sh orzu umidsiz qolganini anglatadi, balki uning tashqi muhit bilan aloqasini butunlay uzilganligini uning ichki dunyosi tashqi dunyo bilan umuman uyg'un emasligini ifodalaydi. Yozuvchining asarlarida “chirkin hid”, “badbo'y hid” kabi iboralari juda ko'p uchraydi. Masalan “Bevaqt chalingan bong”, “Zulmat saltanatiga sayohat” ham shular jumlasidandir. Umuman olganda, ijodkor asar qahramonlarining ko'pchiligi hayotdan charchagan, orzu-umidlaridan voz kechgan inson sifatida tasvirlangan.

Yozuvchi ijod namunalariidagi yana bir badiiy va predmet detalga etibor qaratadigan bo'lsak, uning “Ochilmagan eshik” hikoyasidagi qahramonning tushidagi turmush o'rtog'i va uning jazmani yulib olayotgan va so'lib bo'lgach orqasiga otayotgan lolalardir. Bu lolalar mushtipar ayoling so'lib borayotgan orzu-umidlari, eriga bo'lgan ishonchsizlik qadsizlangan hayotini tasvirlashdagi detal hisoblanadi. U xuddi tushidagi qizaloq kabi ularga yetib olish, baxtli bo'lish uchun ortlaridan tinmay harakat qilmoqda ammo hech ham yeta olmasdi. Lolalar yetmagandek, bundan tashqari erkakning “Yo qulfdan voz kechish kerak, yoki eshikdan baribir ochib bo'lmaydi...

² Nazar Eshonqul. Saylanma. – T.: Akademyashr, 2022. – B. 94.

³ Nazar Eshonqul. Saylanma. – T.: Akademyashr, 2022. – B. 135.

⁴ Nazar Eshonqul. Saylanma. – T.: Akademyashr, 2022. – B. 4.

sening buni o‘rab qo‘yishga aqling ko‘plik qiladi”⁵ kabi jumladagi “zanglagan qulf” erining ayoliga bo‘lgan sevgining butunlay zanglab ochilmaydigan holga kelib qolganini anglatsa, ikkinchi tomondan bu bechora hol ayolning butun hayoti xuddi “zanglagan qulf” kabi kechganini anglatadi. Bu qahramoning “qulfi” avvaldan yaroqsiz holga kelib bo‘lgan, uning umrining ochilmaydigan eshik kabi hechkimga qizig‘i yoq, vaqtida o‘gay onasi-yu ukalariga ham kerak bo‘lmagan endi eriga ham qizig‘i yo‘q go‘yo, faqatgina birgina yo‘li bor uni tashlab yuborishdir. Balki shuning uchun ham qahramon bu qulfni ochilishini istamas, u qulflangan eshik ortida nafrat, ishonchsizlik, qo‘rquv, alam tuyg‘ulari yashiringandek. Yuqoridagi so‘zlar orqali qahramonning nafaqat ichki balki tashqi olamini ham anglashimiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Nazar Eshonqulning barcha asarlarida qahramonlarning xarakterini ochiq-oydin gapirilmaligi, hatto ko‘plab qahramonlarning ismsiz keltirilishi bilan farq qiladi. Ijodkorning qahramonlarining xarakteri yoki hissiyotlari ma’lum bir detallar yoki simvollar orqali ochib beriladi. Bu ham yozuvchi mahoratining bir namunasi hisoblanadi. Muallif bu detal qo‘llash uslubi orqali asar mazmunini kitobxonga mukammal yetkaza oladi va voqelikga to‘la-to‘kis ishontira oladi. Zero bunday asarlar yaratilar ekan adabiyotimizga bo‘lgan qiziqish so‘namydi.

Adabiyotlar

1. Adabiyot nazariyasi. 2 jildlik. Adabiy asar. Jild.1. – Toshkent: Fan, 2001.
2. Nazar Eshonqul. Saylanma. – Toshkent: Akadernashr, 2022. – B.
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akadernashr, 2018.
4. Umarov H. Qahramoning ma’naviy olami va epiklik. – Toshkent: Fan, 1995.
5. Jo‘rayev T. Ong oqimi-modern. – Farg‘ona: Farg‘ona, 2009.

⁵ Nazar Eshonqul. Saylanma. – T.: Akadernashr, 2022. – B. 166.